

167352 - درباره چشم‌زخم و حسادت و تفاوت بین این دو و حکم هر یک، و آیا کسی که عمداً کسی را چشم می‌زند جریمه می‌شود؟

سوال

حکم چشم زخم و حسادت در اسلام چیست؟ آیا این کار حلال است یا حرام؟ و عذاب شخصی که به قوی بودن چشم زخم خود افتخار می‌کند و مردم را با چشمان خود تهدید می‌کند چیست؟

پاسخ مفصل

الحمدلله.

اولاً:

باید معنای چشم زخم و حسادت را بیان کنیم و به ذکر تفاوت این دو بپردازیم:

چشم (عین): «از عانِ یَعین گرفته می‌شود اگر کسی را با چشمان خود مورد اصابت قرار دهد و اصل آن خوش آمدن عاین (چشم زنده) از چیزی است سپس کیفیت نفس خبیثش آن را دنبال می‌کنند و با نگاه به معین (چشم خورنده) برای اجرای آن [ضربه] یاری می‌گیرد» چنانکه در «فتاوی اللجنته الدائمة» (۸ / ۲۷۱) آمده است.

حسادت: یعنی آنکه زوال نعمت برادرش را بخواهد نه آنکه آن به او برسد!

راغب اصفهانی می‌گوید: «حسد یعنی آرزوی از بین رفتن نعمت از مستحق آن و شاید [حسود] در کنار آن برای از بین رفتن آن نعمت نیز تلاش کند» (مفردات القرآن: ۱۱۸).

اما تفاوت بین این دو:

۱- حسادت عام‌تر از چشم‌زخم است، یعنی هر چشم زنده‌ای حسود است اما هر حسودی چشم زنده نیست.

۲- زیان چشم زنده بیشتر از حسود است.

۳- حسود شاید به چیزی که ندیده حسودی کند و به چیزی پیش از وقوعش حسادت کند اما عاین (چشم زنده) تنها به چیزی که می‌بیند و موجود است چشم می‌زند.

۴- منبع حسد سوزش دل و زیاد دانستن نعمتِ شخص محسود است، اما مصدر چشم زخم، فروغ نگاه چشم یا نفس خبیثه است.

۵- حسادت باعث نمی‌شود که آنچه حسود به آن حسادت کرده مانند مال یا فرزند شخص مورد حسادت آسیب ببیند، اما چشم زخم بر همان چیزی واقع می‌شود و به آن آسیب می‌زند که چشم زنده مورد حسادت قرار داده مانند مال یا فرزند. ابن قیم می‌گوید:

«مقصود آن است که شخص چشم زنده یک حسود خاص است و از حسود [محض] زیانبارتر است، برای همین - و الله اعلم - در سوره نکر حاسد به میان آمده اما از عائن سخن گفته نشده زیرا حسود عام‌تر است زیرا هر عائی حسود است اما هر حسودی عائن نیست، پس اگر انسان از شر حسد پناه ببرد، عائن (چشم زنده) نیز در آن داخل می‌شود و این از فراگیری قرآن کریم و اعجاز و بلاغت آن است و اصل حسد تنفر از نعمتی است که الله به شخص محسود (مورد حسد) عطا کرده و تمنای زوال آن است» (بدائع الفوائد: ۲/ ۴۵۸).

پاسخ شماره (20954) را ببینید.

ثانیا:

اما حکم هر دو بدون شک تحریم است.

الف. حسد: از ابهریره - رضی الله عنه - روایت است که رسول الله - صلی الله علیه وسلم - فرمودند: «به یکدیگر حسادت نکند و به یکدیگر کینه نورزید و به یکدیگر پشت نکنید...».

به روایت مسلم (۲۵۵۹).

ابن عبدالبر - رحمه الله - می‌گوید:

«همچنین این قول ایشان در حدیث که «به یکدیگر حسادت نوزید» ظاهر نص و عمومیت آن مقتضی نهی از حسدورزی به یکدیگر و از حسادت در هر چیزی است. جز آنکه نزد من این قول با این سخن پیامبر - صلی الله علیه وسلم - تخصیص داده شده که «حسادت جز در دو چیز [درست] نیست، شخصی که الله به او قرآن عطا کرده و او در ساعات [گونگون] شب و روز آن را می‌خواند و شخصی که الله به او مالی عطا کرده و او در ساعات [گونگون] شب و روز آن را انفاق می‌کند» این را عبدالله بن عمر از پیامبر - صلی الله علیه وسلم - به این شکل روایت کرده است». (التمهید لما فی الموطأ من المعانی والأسانید: ۱۱۸/۶).

ب. اما چشم زخم: تحریم آن از باب زیان وارد کردن به مردم و آزار رساندن به آنان است. الله تعالی می‌فرماید:

وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ بَغَيْرِ مَا اكْتَسَبُوا فَقَدِ احْتَمَلُوا بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُّبِينًا [سورة احزاب: ۵۸]

(و کسانی که مردان و زنان مؤمن را بی‌آنکه مرتکب [کار بدی] شده باشند آزار می‌رسانند قطعاً تهمت و گناهی آشکار به گردن گرفته‌اند).

و رسول الله - صلی الله علیه وسلم - می‌فرماید: «نه [به خود] زیان بزنید و نه [به دیگران] زیان برسانید» به روایت ابن ماجه (۲۳۱۴). نووی و ابن صلاح و ابن رجب چنانکه در «جامع العلوم والحکم» (۳۰۴) آمده آن را حسن دانسته‌اند و آلبانی در «صحیح ابن ماجه» آن را حسن دانسته است.

علمای «اللجنة الدائمة» در شرح این حدیث می‌گویند:

«پیامبر - صلی الله علیه وسلم - از این نهی کرده که شخص مکلف به خودش یا به دیگری زیان برساند، و این حدیث دال بر منع انسان از تعدی به نفس خود یا دیگری است».

شیخ عبدالعزیز بن باز، شیخ عبدالرزاق عفیفی، شیخ عبدالله بن غدیان.

«فتاوی اللجنة الدائمة» (۴/ ۴۰۰).

ثالثاً:

کسی که به عمد مردم را مورد چشم زخم قرار می‌دهد یا آنها را تهدید به این کار می‌کند شکی در این نیست که گناهکار است و ولی امر باید این عائن را حبس کند و او را از دیدار با مردم باز بدارد و اگر فقیر است خرج او را بدهد [و در حبس نگه دارد] تا آنکه توبه‌ای نصوح کند یا در حبس خود بمیرد و مردم از شرش راحت شوند.

از شیخ عبدالله بن جبرین - رحمه الله - پرسیده شد:

شنیده‌ایم که برخی هستند که می‌توانند هر کسی را هر وقت که بخواهند مورد چشم زخم قرار دهند. آیا این صحیح است؟

ایشان چنین پاسخ دادند:

«بی‌شک عین حق است چنانکه در واقع نیز وجود دارد، و پیامبر - صلی الله علیه وسلم - فرمودند: «چشم [زخم] حق است و اگر چیزی بر قدر سبقت می‌جست چشم بر آن سبقت می‌جست» به روایت مسلم، و در حدیثی دیگر «چشم [زخم] مرد را به قبر و شتر را به دیگ وارد می‌کند» به روایت ابونعیم در «الحلیة» و آلبانی در «الصحیحة» (۱۲۴۹) آن را حسن دانسته

است. یعنی به مرگ منجر می‌شود، اما اینکه حقیقت و ماهیت آن چیست، الله به آن آگاه است.

شکی در این نیست که این مورد در برخی از مردم هست و در برخی نیست، و شخص عاین (چشم زنده) ممکن است به عمد چشم بزند و باعث زیان شود و ممکن است قصد چشم زدن نداشته باشد اما ناخواسته باعث زیان دیدن کسی شود و برخی هم قصد چشم زدن دارند اما نمی‌توانند. الله امر به پناه بردن از عاین نموده زیرا عاین در این قول تعالی داخل است: {وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ} [فلق: ۵]، و با پناه بردن از شر آن است که حفظ و حمایت حاصل می‌شود، والله أعلم» (الفتاوی الذهبیة فی الرقی الشرعیة).

حافظ ابن حجر - رحمه الله - می‌گوید:

«ابن بطال از برخی علما نقل کرده که گفت: «امام اگر بداند که کسی عاین است، لازم است او را از رفتن در بین مردم منع کند و او را ملزم به ماندن در خانه کند و اگر فقیر بود به اندازه نیازش به او خرجی بدهد زیرا زیان او بدتر از زیان بیمار جذامی است که عمر - رضی الله عنه - امر به منع او از مخالطت با مردم کرد - چنانکه در باب آن گذشت - و بدتر از زیان [بوی] سیر است که شارع کسی را که سیر خورده از حضور در [نماز] جماعت منع کرده است». نووی - رحمه الله - می‌گوید: «و این قول صحیح است که از غیر او به خلاف آن تصریح نشده است» (فتح الباری: ۱۰ / ۲۰۵).

در «الموسوعة الفقهية» (۱۲۳ / ۳۱) آمده است:

نقلها از مذاهب مختلف درباره آنچه ابن بطال بیان کرده که حاکم باید عاین را اگر زیان زدن او به مردم شناخته شده باشد از مخالطت با آنان منع کند و او را مجبور به ماندن در خانه کند، پرشمار است؛ زیرا زیان او از زیان جذامی و کسی که پیاز و سیر خورده و از ورود به مسجد منع شده بیشتر است و اگر فقیر بود بیت المال نیاز او را برآورده می‌سازد زیرا به مصلحت مردم و باعث جلوگیری از آزار اوست.

همچنین نگا: (۲۲۹ / ۱۶).

رابعا:

صحیح آن است که عاینی که به عمد چشم زده زبانی را که به دیگران وارد ساخته باید جبران کند، حتی اگر با چشم زخم کسی را بکشد در برابر آن کشته می‌شود.

قرطبی - رحمه الله - می‌گوید:

«اگر عاین چیزی را تلف کند ضامن می‌شود و اگر بکشد قصاص یا دیه بر او لازم است در صورتی که این کار از او تکرار شده باشد به طوری که عادت شود و او در این مورد مانند ساحر است، نزد علمایی که او را برای کفرش نمی‌کشند [بلکه

برای قتل می‌کشند]».

نگا: «الموسوعة الفقهية» (۱۷ / ۲۷۶).

شرف الدين الحجاوى - رحمه الله - می‌گوید:

«معیان: کسی است که با چشم خود می‌کشد. ابن نصر در «حواشی الفروع» می‌گوید: «او باید به ساحری که غالباً با سحر خود باعث قتل می‌شود ملحق شود، پس اگر چشمش توانایی کشتن داشته باشد و این کار را به اختیار خود انجام می‌دهد قصاص برای آن واجب می‌شود و اگر این کار را بدون قصد جنایت انجام داده باشد این کار او خطا دانسته می‌شود و همان چیزی بر او واجب می‌شود که در قتل خطا واجب است، و همینطور اگر چیزی را با چشمان خود تلف کند قول به ضمان (خسارت) درباره او موجه است، مگر آنکه بدون قصد باشد که عدم ضمان موجه است» (الإقناع فی فقه الإمام أحمد بن حنبل: ۴ / ۱۶۶).

والله اعلم.